

URMĂRIȚI ȘI URMĂRITORI: DESPRE HOȚI ÎN MOLDOVA SECOLULUI AL XVII-LEA

Ca în toate epocile și spațiile, Evul Mediu românesc nu face excepție în ceea ce privește existența unor convenții care să stabilească ce poate fi considerat delict, însoțite de stabilirea unor pedepse și, nu în ultimul rând, a unor metode de identificare a făptașilor. Poate una dintre cele mai „populare” fapte săvârșite și prin urmare sancționate a fost, întotdeauna, furtul. Mă voi opri asupra celui de-al XVII-lea veac, fiind o perioadă interesantă din istoria justiției moldovenești, din care ni s-a păstrat și un material documentar bogat în comparație cu secolele anterioare. Voi face referiri doar la una dintre cele două țări române, ținând cont atât de volumul surselor avute la dispoziție, cât și de existența anumitor diferențe. În rândurile de mai jos voi încerca, după cum o sugerează și titlul, să conturez o imagine asupra urmăririi hoților și asupra persoanelor care se ocupau de acest lucru.

În izvoarele vremii sunt pomenite adesea furturi, acestea părând a avea o pondere mare în comparație cu alte fărâdelegi. Hoții erau uneori cunoscuți după reputație sau „antecedente”. Alteori însă, nu se știa cine sunt, nefiind un lucru ușor de aflat cu mijloacele epocii. De multe ori îi găsim menționați pe globnici sau deșugubinari în diferite localități, unde luau „amenzi” de la locuitori, ca urmare a unor furturi ai căror vinovați nu fuseseră identificați.

Câteodată se făceau, totuși, anchete propriu-zise care aveau drept scop identificarea făptașilor. Odată descoperiți aceștia trebuiau aduși în fața unei autorități. Cine se ocupa de urmărirea și prinderea lor? Care erau împrejurările ce determinau mobilizarea anumitor categorii de persoane? Sunt întrebări ale căror răspunsuri voi încerca să le aflu în rândurile următoare¹.

¹ Nu am cunoștință, până în acest moment, despre un studiu care să reunească toate aceste chestiuni legate de urmărire. Trebuie amintite, însă, câteva lucrări care aduc în discuție unele aspecte: Șt.Gr. Berechet, *Procedura de judecată la slavi și la români*, Chișinău, Tipografia Eparhială „Cartea Românească”, 1926; I.C. Filitti, I. Suchianu, *Contribuții la istoria justiției penale în Principatele Române*, București, Tipografia și legătoria Închisorii centrale „Văcărești”, 1928; N. Grigoraș, *Principalele amenzi din Moldova în timpul orînduirii feudale (secolele al XV-lea – al XVIII-lea) (II)*, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol”*, VI, 1969; Idem, *Instituții feudale din Moldova. Organizarea de stat până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, București, Editura Academiei R.S.R., 1971; H.H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, vol. III, *Procesul de aservire feudală a satelor devălmașe*, Ediția a II-a revăzută, București, Cartea

De cele mai multe ori, găsim informații de tipul: „dacă se vor afla în satele lor niște răufăcători sau tâlhari (...), să cerceteze pârcălabul sau marele vătaf sau globnicii (...) și cine să va afla hoț sau tâlhar să piară după fapta lor”².

În general, cei care reglementau astfel de situații erau oamenii domniei sau capii comunităților locale. Primii dintre aceștia se regăsesc în număr mare în izvoare. Pârcălabul, pe lângă atribuțiile militare și cele de ordin administrativ, avea și unele atribuții în sfera justiției. El era reprezentantul autorității domnești în orașe. În a doua jumătate a secolului al XVII-lea este numit câte unul în fiecare târg sau cetate, tot atunci acest titlu începând să fie dat și unor dregători mai mici din sate, ce aveau un rol asemănător vătămanilor³. Marele vătaf avea atribuții apropiate, cărora li se adăugau cele fiscale. El ducea la îndeplinire diverse porunci domnești, printre ele numărându-se, uneori, și sarcini referitoare la prinderea răufăcătorilor⁴.

Trăsături mai apropiate de ceea ce am numi astăzi poliție avea, după cum se știe, instituția agiei, autoritatea sa fiind extinsă în ținuturi prin intermediul bulucbașilor⁵.

Însă, cei pe care îi regăsim ocupându-se propriu-zis de prinderea delincvenților sunt slujitorii. Aceștia făceau parte din mai multe categorii, dată fiind lipsa unei specializări clare, putând avea, așadar, atribuții atât din sfera administrativă, cât și din cea juridică, cele două fiind strâns legate între ele. Mulți dintre ei se aflau în subordinea dregătorilor amintiți. Prin urmare, putem întâlni în izvoare atât roșii, dorobanți, călărași, comiși, spătărei, postelnicei, păhărnicei, vistiernicei⁶, cât și seimeni sau lefegii⁷, ori chiar podvodari și olăcari⁸ trimiși cu astfel de treburi, aflate, nu arareori, în afara atribuțiilor sugerate de numele ocupației lor. De multe ori sunt pomeniți totuși armășeii, ce aveau atribuții mai clare în acest sens⁹.

Românească, 1998; D.H. Mazilu, *Lege și fărădelege în lumea românească veche*, Iași, Editura Polirom, 2006.

² *Documente privind istoria României*, A, Veacul al XVII-lea, vol. III, București, Editura Academiei R.P.R., 1954, pp. 109-110 (*DIR A*).

³ Ovid Sachelarie, Nicolae Stoicescu, *Instituții feudale din țările române. Dicționar*, București, Editura Academiei R.S.R., 1988, p. 361.

⁴ *Instituții*, p. 495.

⁵ *Instituții*, pp. 9-10.

⁶ *Instituții*, p. 240.

⁷ Nicolae Stoicescu, *Curteni și slujitori. Contribuții la istoria armatei române*, București, Editura Militară, 1968, p. 198, 210, 212.

⁸ *Documenta Romaniae Historica*, A, vol. XVIII, București, Editura Academiei, 2006, p. 184 (*DRH A*).

⁹ T. Bălan, *Documente bucovinene*, vol. III, Cernăuți, Editura consiliului eparhial al Mitropoliei Bucovinei, 1937, pp. 76-77.

Documentele ne relevă și un alt tip de situații: „Iar dacă se va afla un astfel de om rău sau răufăcător în sate, să aibă a-l prinde vătămanul și cu oamenii din sat”¹⁰. O parte din atribuțiile vătămanilor țineau, așadar, de prinderea răufăcătorilor, trimiterea lor la judecată, pedepsirea delictelor mai puțin grave sau chiar a unora mai importante (atunci când aveau o împuternicire din partea domnului). Există destule izvoare¹¹ care arată de cine era ajutat conducătorul comunității rurale atunci când pornea în urmărirea unor hoți, un exemplu fiind chiar cel de mai sus. În principal, făcea apel la oamenii din preajma sa ori la cei din localitate.

Pe de altă parte, este important de amintit faptul că fragmentul de mai sus face parte dintr-un act de scutire mănăstirească, lucru care modifică „datele problemei”. Din moment ce banii din gloabe erau concedați lăcașului respectiv ca sursă de venit, singurii care aveau dreptul de a cerceta anumite delikte erau egumenii și oamenii din satele mănăstirii. Nu erau însă excluse „colaborările” cu oamenii domnești: „Drept aceea și voi dăbilari de ținut și voi vătăfi, (...) de să va găsi nescare furi tâlhari, aceia, împreună cu părintele, să-i prindeți și la domnia mea să-i trimiteti”¹².

Păgubașul însuși (în exemplul anterior – mănăstirea) putea participa la căutarea hoțului, tot el având posibilitatea de a iniția urmărirea. Este și cazul lui Petrea din Crăciunești, care primește acordul domnului pentru a-și recupera bani de la niște oameni: „Oriunde-i va afla, fie în satele domniei mele sau în sate călugărești sau în slobozii, și în care sat îi va afla sau în târguri, acei oameni îndată în acel ceas să sară împreună cu Petrea (...) să-i prindă și să-i lege și să-i dea în mâinile lui Petrea, pentru ca el să aibă a-i trage la un scaun”¹³.

Îndreptarea legii oferă mai multe detalii cu privire la modalitățile și situațiile în care păgubitul putea să-l caute pe hoț: „Omul cela ce-i vor fura bucatele și avuția, poate să cerce pen toate casele, pe unde-ș va prepune, sau va cunoaște niscare semne de furtușag să fie lucrul la arătare, sau și cându-i va părea cu adevărat că-ș va găsi furtușagul de față, însă nu cu puterea lui, ce să ia voe și putere de la județ, iar nu așa fiștecum”¹⁴. De asemenea, nu avea voie să caute în case de oameni cu reputație bună și, foarte probabil, cu o anumită poziție în cadrul comunității (apar în documente sub denumiri ca: *oameni buni*, *oameni buni și bătrâni* etc.) sau în ale

¹⁰ *DIR A*, vol. II, pp. 152-153.

¹¹ *DRH A*, vol. XIX, pp. 77-78.

¹² *DIR A*, vol. IV, p. 502.

¹³ *DIR A*, vol. III, p. 8.

¹⁴ *Îndreptarea legii*, Oradea, Editura Pelerinului român, s.a., p. 463.

celor pentru care nu aveau cele mai bune sentimente¹⁵. Așadar, nu trăirile personale erau cele care trebuiau să ghideze o astfel de acțiune, ci anumite reguli sociale sau cu tentă juridică. Cu toate acestea se pare că, nu arareori, oamenii profitau de astfel de ocazii pentru a scoate la iveală dorințe mai vechi de răzbunare¹⁶.

Oamenii domnești, capii locali sau păgubașii propriu-ziși nu erau singurii care puteau avea de pierdut de pe urma unui hoț. Una dintre caracteristicile sistemului judiciar medieval, ce ar putea trezi confuzii astăzi, dar perfect viabilă în epocă, se referă la un anumit fel de omogenizare a autorității domnești delegate (dregători, slujitori) cu autoritățile locale și, mai ales, strânsa implicare a comunității în controlul delincvenței. Astfel, ca și în cazul omorului (când sătenii erau obligați să plătească deșugubină pentru un mort găsit pe moșia lor atunci când nu se găsea nici un vinovat), persoanelor din comunitate li se întâmpla să fi trase la răspundere în locul hoțului nedescoperit: „...au căzut o deșugubină pe tot satul Căinești. Deci au mers oamenii domnești ca să prinză pe acei hoți și să-i aducă, iar ei nu i-au putut prinde că au fost fugit, ci au legat pre toți bătrânii satului de i-au dus la curte și i-au băgat în pușcărie”¹⁷.

Nici rudele nu fac excepție, ele aflându-se, de multe ori, printre primii vizați pentru plățirea „greșelilor” învinuiților: „...Stețco Urmean negustor (...) s-a jeluit înaintea noastră împotriva lui Dumitru și împotriva fratelui lui, Vasile (...) că ei i-au furat niște postav, preț de șapte sute de taleri și au fugit din țara domniei mele. Apoi au căzut în nevoie în locul lor fratele lor Lucoci și sora lor Nastasia și i-au pus pe Lucoci în temniță, ca să găsească pe frații săi, sau să-i plătească lui Stețco negustorul paguba...”¹⁸.

Relațiile existente în cadrul unei comunități sunt, la rândul lor, relevante pentru cunoașterea participanților la astfel de căutări. În pravila amintită se spune cine era dator să ajute diferite persoane în caz de nevoie (atunci când îi era pusă în pericol viața): fiul pe tată, slujitorul pe mai marele său, robul și nămitul pe stăpân, femeia pe bărbatul său și oamenii locului pe județul lor¹⁹. Probabil nu greșim dacă

¹⁵ „Mai apoi de va cunoaște judecătoria cum acel păgubaș, carele va să cerce casa cuiva, iaste vrăjmaș acelu om cu casa, întru care va să caute, aicea se cade judecătoria să nu-i dea voie să cerce; încă se cade judecătoria să socotească să nu dea voie nimănui să cerce casa celui ce este om de cinste și vestit de om bun, care mai dinainte nu va fi avut niciodată cuvinte de om rău, sau de furtișag” (*Îndreptarea*, p. 463).

¹⁶ Melchisedek, *Cronica Hușilor și a episcopiei cu aseminea numire*, București, Tipografia C.A. Rosetti, 1869, p. 41.

¹⁷ *DRH B*, vol. XXIII, pp. 585-586.

¹⁸ *DIR A*, vol. II, pp. 167-168.

¹⁹ *Îndreptarea*, p. 358.

presupunem că aceste relații erau funcționale în orice circumstanță de acest fel, inclusiv când era nevoie de ajutor pentru prinderea unor oameni care făcuseră vreo pagubă. Chiar în textul pravilei găsim, de altfel, informații în acest sens: „Poate neștine să-și strângă prietenii, vecinii și alți striini cu arme, să-și caute și să-și apere bucatele, fără nici o certare”²⁰. Însă existau și alte legături care îi apropiau pe oameni în astfel de situații.

Cândva, la începutul secolului al XVII-lea, un ureadnic de Câmpulung scria birăului de Bistrița în legătură cu niște tâlhari: „...anume Candre și Corniță și Ștefan Rusul, că vara șed în munți de tâlhuiesc neguțătorii și mișeii de aiașă și de aceiaia țară, iară acum iernează la dumneavoastră în sat în Bârgău. Deci pohtim pe măriia ta să-i prinzi, ce numai fac rău oamenilor tuturora...”²¹. Fragmentul ne arată cum colaborau conducătorii comunităților locale pentru găsirea și prinderea fugarilor. Aceștia se înștiințau reciproc atunci când aveau fugari despre care știau că se află într-un loc anume. Prin urmare, chiar și când erau trecute hotarele țării existau căi pentru a fi urmăriți.

Cercetările se puteau extinde în mai multe localități, mergându-se pe „urma” hoțului. Un document din 1540, ale cărui prevederi erau încă valabile în secolul următor, ne prezintă amănunțit această „procedură”: „Dacă cineva mergând pe urmele unui fugar sau ale animalelor sale ajunge într-un sat în care locuitorii nu mai pot arăta continuarea urmelor, locuitorii acelu sat trebuie să plătească paguba făcută de vinovat și să dea fugarul sau animalele ale căror urme se opresc la ei. Dacă locuitorii acelu sat pot arăta continuarea urmelor, ei n-au nici o obligație și cel care merge pe urme trebuie să-și continue căutarea din sat în sat, atâta timp cât urmele continuă”²². Mai multe documente confirmă existența în practică a acestor norme de căutare. Printre ele se numără și cel din 1 octombrie 1666, în care se vorbește despre câțiva oameni ale căror animale fuseseră furate: „Aceștia, mergând în urma lor ca păgubași, urmele i-au dus în hotarele și satele domniei tale, și au găsit acolo vitele”²³. Avem chiar mărturia directă a unui făptaș, care povestește cum victimele sale „... au alergat pentru paguba lor și s-au prins boii petrecuți de mine în țara leșească, deci m-au prins și pe mine...”²⁴.

²⁰ *Îndreptarea*, p. 356.

²¹ Alexandru Rosetti, *Scrisori românești din arhivele Bistriței*, București, Casa Școalelor, 1944, pp. 38-39.

²² *Documente privitoare la istoria românilor. Urmare la colecția lui Eudoxiu de Hurmuzachi*, supliment 2, vol. I, p. 191.

²³ Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. IX, București, M.O. Imprimeria Națională, 1939, pp. 66-67.

²⁴ Gheorghe Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. III, Iași, Tipografia „Dacia” Iliescu, Grossu & Comp., 1907, p. 69.

Nu este greu de înțeles, așadar, că principala motivație a păgubitului în căutarea sa era legată de recuperarea bunurilor furate. Slujitorii domnești aveau, de asemenea, interese de ordin pecuniar, delincventul fiind obligat să plătească și o gloabă în afara pedepsei cuvenite, ea constituind o importantă sursă de venit²⁵. În plus, acești slujitori făceau tot posibilul pentru a-și duce la bun sfârșit treaba, altminteri existând pericolul de a fi trași la răspundere cu plata despăgubirilor în locul vinovatului: „...și s-a sculat ca un tâlhar, cu ceilalți țigani și au ținut drumul mare în timpul nopții și au lovit pe o slugă a lui Toma din Oșești și ce au găsit la el, toate i le-au luat. Și descoperindu-se lucrul pe față, domnia sa domnul a luat lui Băseanul 50 boi pentru acest țigan, pentru că nu a putut să-l aducă la domnia sa, domnul nostru”²⁶. Chezașii²⁷ se aflau în aceeași situație. După cum s-a observat deja²⁸, în lipsa unei organizări eficiente a sistemului ce se ocupa de strângerea dărilor sau a altor surse de venit ale domniei, existența acestora a reprezentat o soluție extrem de utilă. Domnia sau păgubașul (în funcție de caz) aveau posibilitatea de a-și recupera pierderea chiar și atunci când împričinații nu erau de găsit. Prin urmare garanții, ca și slujitorii domnești sau păgubașii propriu-ziși, aveau tot interesul ca făptașul să fie găsit sau, când acest lucru nu se întâmpla, să se poată face măcar o despăgubire.

După cum s-a putut vedea, i-am analizat pe urmăritorii hoților din Moldova într-o viziune concentrică (din punctul de vedere al relației cu puterea) asupra categoriilor de persoane care constituiau aceste grupuri. Pornind de la domn și dregătorii domnești care-și trimiteau slujitorii în astfel de „misiuni”, ne apropiem treptat de miezul comunităților, unde oamenii își căutau și singuri dreptatea. Această stare de fapt era determinată de însăși structura societății la acel moment și de regulile după care funcționa (o administrație mai puțin riguros organizată însoțită de o fiscalitate excesivă). În plan teoretic, urmărirea se baza, la rândul ei, pe un set

²⁵ „Deșugubinarii umblau prin țară căutând pricini de globit, anume: bățai, furțișaguri, omoruri, curvari și curve etc. și îi amendau, sau precum se zicea atunci, îi globeau, îi ciuboteau după plac. La asemenea ceasuri aveau loc pârtele și clevetirile și răzbunările dușmănești între locuitori. Deșugubinarii de acestea căutau cât de multe, căci ele erau în profitul lor.” (Melchisedek, *Cronica*, p. 41).

²⁶ *DIR*, veacul XVII, A, vol. IV, pp. 479-480.

²⁷ În dicționarul de instituții pe care l-am folosit chezașia este definită ca „învoia prin care cineva se constituie garant”. Chezașul era cel care plătea în locul persoanei pentru garanta atunci când aceasta din urmă nu putea achita un împrumut, un bir, plata unei infracțiuni etc. Garantul avea dreptul la despăgubiri (*Instituții*, p. 97), pe care și le putea asigura singur.

²⁸ Oana Rizescu, *Avant l'«État-juge»: Pratique juridique et construction politique en Valachie au XVIIe siècle*, s.l., Editura Notarom, 2008, în subcapitolele *De l'entraide vers la solidarité juridique și La garantie au XVIIe siècle*.

de norme, realitatea fiind mai greu de întrevăzut. Se poate spune, totuși, că oamenii își valorizau bunurile și luptau pentru recuperarea lor, într-o epocă în care se lăsa ca moștenire chiar și îmbrăcămintea.

GEORGIANA ZAHARIA

POURSUIVI ET POURSUIVANTS: A PROPOS DES VOLEURS
EN MOLDAVIE AU XVIIe SIECLE
Résumé

Dans cet étude, je me suis proposé ouvrir un sujet très peu approfondi dans l'historiographie concernant le Moyen Age moldave: la procédure «pénale». La filature des voleurs représente seulement une étape. Les coordonnées que j'ai suivi pour faire cette présentation étaient de savoir *qui, comment et pourquoi* s'impliquer dans la poursuite de les «furi»²⁹. J'ai présenté les catégories de personnes qui ont été impliqués dans les enquêtes et qui ont porté les délinquants devant la justice et leurs motivations. Ainsi, en dehors de l'acte de justice, les gens qui ont été impliqués dans la capture des criminels ont été déterminés par des avantages financiers de ces activités et les sanctions qui pourraient être attribués autrement. La façon de déroulement, la réglementation législative et les catégories de personnes qui ont participé au suivi et à attraper les criminels, sont quelques-unes des questions que je les ai eu à l'esprit de mettre en évidence certaines caractéristiques de la période analysé.

Mots-clé: justice, Moyen Âge, investigation, vol, procédure pénale.

²⁹ C'est le terme utilisé dans l'époque pour nommer les voleurs.